

УДК 159.943.8

Гаврилова О.В., Інститут проблем виховання АПН України

Гаврилова Олена Вікторівна – аспірант Інституту проблем виховання АПН України. Коло наукових інтересів – скаутський рух, виховання підростаючого покоління.

АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ САМОКОНТРОЛЮ

Стаття присвячена розгляду поняття “самоконтроль”. Досліджено концепції самоконтролю особистості у працях закордонних та вітчизняних учених, наведено періодизацію дослідження поняття, проаналізовано визначення поняття “самоконтроль”.

The article is devoted to the definition and analysis of the term „self-control”. The concepts of person’s self-control in the works of foreign and native scientists are investigated. The periodic of the concept research is given.

Під час демократичного розвитку України у всіх сферах діяльності актуальним є збільшення вимог до інтелектуального та морального потенціалу людини, її загального культурного рівня. Зростає потреба у активізації зусиль усіх освітньо-виховних інститутів для набуття молодим поколінням соціального досвіду, наслідування духовної спадщини українського народу, досягнення високої культури міжнародних відносин, формування у молоді, незалежно від національної належності, особистісних рис громадянина України, розвинутої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Але вдосконалення суспільства неможливе без самовиховання кожної особистості, важливим засобом якого є самоконтроль. Формування здатності самоконтролювати емоції та діяльність може стати однією з умов підвищення ефективності навчання та виховання сучасної особистості.

Оскільки дана проблема досі залишається дискусійною, тому *мета* даної статті: проаналізувати психолого-педагогічну літературу і дати характеристику становлення та розвитку поняття “самоконтроль”.

Виходячи з мети були поставлені такі завдання статті:

1. Провести огляд наукової літератури з історії питання самоконтролю.
2. Проаналізувати становлення та розвиток проблеми формування самоконтролю у старших підлітків.
3. Виокремити визначення поняття “самоконтроль”.

Останнім часом проблема самоконтролю все частіше стає предметом психолого-педагогічних досліджень. Однак ці дослідження присвячені, головним чином, проблемі самоконтролю у трудовій діяльності та спорті. Питанню самоконтролю підлітків у позашкільній роботі досі не приділялося достатньо уваги.

Розглянувши відому нам психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що дослідження проводилося з певною умовною періодизацією.

До першого періоду дослідження віднесемо праці діячів науки та просвіти кінця XIX – початку XX ст. Ушинського К.Д., Сеченова І.М., Павлова І.П., Макаренка А.С. Цими вченими було створено підґрунтя для дослідження проблеми самоконтролю у життєдіяльності людини. В працях цих учених розкривалися напрями розвитку проблеми самоконтролю у фізіології, дидактиці та теорії виховання.

Зокрема, зазначимо, що ще Сеченов І.М., працюючи у Парижі, у лабораторії Клода

Бернара, відкрив так зване “центральне гальмування”. Це сенсаційне відкриття послужило поштовхом для великих перевтілень у фізіології та у вченні про поведінку у психології. Фізіологи, пояснюючи діяльність вищих нервових центрів, до вчення Сеченова І.М. оперували єдиним поняттям – поняттям про збудженість. Відкриття Сеченова І.М. показало, що подразнення центрів можна не тільки викликати відповідні реакції організму (рефлекси), але і затримувати їх.

Перехід Павлова І.П. від вивчення тварин до дослідження організму людини привів до висновку, що слід розділяти два розряди сигналів, що керують поведінкою. Якщо поведінка тварин регулюється першою сигнальною системою, то у людей в процесі спілкування формується друга сигнальна система, в якій у ролі сигналів виступають елементи мовленнєвої діяльності (слова, з яких вони будуються). Саме завдяки їм у результаті аналізу та синтезу чуттєвих образів виникають узагальнені розумові образи (поняття).

У другий період виникла необхідність у дослідженні проблеми самоконтролю у зв'язку зі змінами у фізіологічній науці, що були викликані працями Анохіна П.К. та Бернштейна Н.А., зокрема, у 1930-1934 рр. Анохіним П.К. була створена теорія функціональних систем організму як замкнутого циклічного утворення з існуванням зворотної інформації про результат їх дії.

Важливим акцентом роботи є те, що П.К. Анохін висунув припущення, що емоції та мотивація є обов'язковими компонентами функціональної системи, що складають разом з обстановочною та пусковою аферентаціями основу для аферентного синтезу. Відповідно до теорії Анохіна, аферентний синтез – перша універсальна стадія будь-якого цілеспрямованого акту. Здатність нервових клітин брати на себе збудження різного сенсорного та, особливо, біологічного значення визначаються, як показано у лабораторії автора теорії, специфічною хімічною чуттєвістю субсинаптичних мембран. Учений дав нове трактування механізму формування внутрішнього гальмування (1935-1958). Теорія функціональних систем організму, її універсальні принципи знайшли широке застосування в багатьох галузях медицини, педагогіки тощо.

Подальші дослідження вченого та його співробітників були присвячені розробці цієї теорії, розкриттю механізмів утворення та внутрішньої архітектоники функціональної системи. П.К.Анохіним були визначені вузлові механізми функціональної системи: аферентний синтез, прийняття рішень, акцептор результатів дії, результат дії, зворотна аферентація.

Н.А.Бернштейн сформулював поняття фізіології активності; основна сутність її в тому, що будь-який акт довільної діяльності є

досягненням мети. Ця мета визначає вибір дій і спосіб обліку умов, у яких рух виконується. При цьому використовуються механізми контролю та стабілізації (сенсорні корекції).

Деякі відмінності у визначенні поняття “самоконтроль” пояснюються фізіологічною природою самоконтролю, що виокремились у цей час. Специфіка її, як було показано Анохіним П.К., Бернштейном Н.А. та ін., полягає в тому, що основа кожної діяльності складається з умовно-рефлекторних зв'язків, що з'являються в корі головного мозку людини. У схемі рефлексів розглядають аферентну (чуттєву), центральну (ту, що переробляє) та еферентну (виконавчу) частини. Встановлено, що рефлекторний акт закінчується не еферентним ланцюгом, як вважалося раніше, а четвертим елементом – сигналом про результати дій, їх послідовність (зворотна аферентація). Більше того, доведено існування центрального нервового апарату (акцептора дій), що існує для сприйняття зворотних аферентних сигналів та виконує роль “контрольного апарату”. Наступний рефлекторний акт починається після отримання таких сигналів та проходить кореговано на основі оцінок результатів попереднього акту. Цим, з фізіологічної точки зору, розкривається природа самоконтролю, і доводиться, що самоконтроль невід'ємною частиною будь-якого виду людської діяльності.

На третьому умовному етапі розвитку відбувається дослідження проблеми самоконтролю у різних науках, у тому числі його можна простежити і у психолого-педагогічному ракурсі.

До цього періоду можна віднести два напрями: самоконтроль у навчальній діяльності, самоконтроль у виховній діяльності. Однак результати досліджень самоконтролю в навчальній та виховній діяльності є такими, що нерідко можуть бути перенесеними з виховної діяльності на навчальну, і навпаки.

У зв'язку з тим, що навчально-виховний процес не можна розділити на конкретно навчальний та конкретно виховний, а також із тим, що категорія “самоконтроль” є такою, що має досить високий рівень загальності, алгоритми розгортання у різних видах діяльності спільні.

Охарактеризуємо роботи, що стосуються навчально-виховної діяльності:

Спершу в педагогіці проблему самоконтролю аналізували здебільшого в межах поняття самостійності та свідомості учнів у ході навчання (Ш.І.Ганелін, Б.П.Єсіпов, С.Ф.Іванов, С.М.Рівес, К.Д.Ушинський, Н.Ф.Бундак та інші).

Великий блок опрацювань склали роботи, в яких самоконтроль визначався як компонент навчально-пізнавальної діяльності:

а) як уміння критично ставитися до своїх вчинків, дій, регулювати свою поведінку та

керувати нею (Л.Ф.Бурлачук, Н.І.Кувшинов, Л.В.Жаров, Ф.С.Бабічев);

б) як акт мислення, як властивість особистості, що впливає на вміння перевіряти власні дії, вчинки в діяльності та поведінці, як складова частина поведінки школяра і т. ін. (Г.І.Ажикін, М.І.Боришевський, Т.І.Гавакова, Н.М.Гнедова, І.В.Дорно, П.М.Ерднієв, Н.І.Кувшинов, А.К.Сердюк, Г.А.Собієва, С.П. Тищенко);

в) з позиції системного підходу в загальнодидактичному та загальнопсихологічному плані (А.С.Линда, Г.С.Нікіфоров, Л.І.Рувінський). При цьому було враховано, що самоконтроль є одним з важливих елементів у самоврядуванні та саморегуляції людиною своєї діяльності;

г) як засіб підвищення ефективності та успішності навчально-пізнавальної діяльності школярів (О.П.Бочарова, К.П.Мальцева, В.Н.Шевченко, С.П.Тищенко, І.А.Зимня);

г) як оцінювальні вміння, сформовані у певній діяльності учнів (Ш.О.Амонашвілі, Ц.Т.Бєбришвілі, Т.І.Шамова та інші).

Аналіз досліджень Л.І.Рувінського, К.Б.Єсиповича, О.К.Маркова, Л.В.Бєрифаї, В.Г.Романко, В.В.Рєпкіна, Л.Б.Ітельсона, І.І.Будницької, Ю.Н.Кульоткіної, Г.С.Сухобської, Н.Ф.Талізної дозволив виокремити такі види самоконтролю: прогнозує (або плануючий, перспективний), мета якого полягає у співставленні можливостей усіх компонентів діяльності, і зокрема у вмінні планувати навчальну діяльність; поопераційний (покроковий), в ході якого йде співставлення складу операцій, що входять до дії, з характером навчального завдання та з існуючими умовами діяльності; підсумковий, спрямований на співставлення отриманого результату діяльності зі зразком, контроль за результатом дії.

Проаналізуємо визначення поняття “самоконтроль”. Звертаючи увагу на велику кількість визначень, найбільшого зосередження, на нашу думку, заслуговують: у словнику С.І.Ожегова [12] самоконтроль розглядається як контроль своїх дій, вчинків. У Великій Радянській Енциклопедії (1973) [6] контроль розуміється як перевірка будь-чого.

На думку Р.А.Собієвої, під самоконтролем (у широкому сенсі) слід розуміти вміння критично ставитися до своїх вчинків, дій, відчуттів і думок, регулювати свою поведінку та керувати нею [15]. Н.І.Кувшинов, який зробив значний внесок у розробку психологічних питань самоконтролю в трудовій діяльності, визначає його як свідоме регулювання і планування діяльності на основі аналізу змін, що відбуваються в предметі праці, це дозволяє кінець кінцем досягти поставленої мети [8, 9]. Линда А.С. трактує самоконтроль як компонент самосвідомості та саморегулювання людиною своєї діяльності та поведінки. На думку

автора, дії із самоврядування, а саме самооцінка, коректування і удосконалення своєї діяльності та поведінки, складають основу самоконтролю особи. А.С.Линда заперечує проти такого розуміння самоконтролю, в зміст якого не входить активна участь особи в регулюванні та виправленні своєї діяльності, поведінки [10].

У психологічному словнику під редакцією А.В.Петровського увага акцентується на соціальному підґрунті: “поява та розвиток самоконтролю обумовлюються вимогами суспільства до поведінки людини” [13].

При аналізі проблеми самоконтролю Г.С.Нікіфоров [11] розглянув коло питань, в яких характеризуються загальні вимоги у дослідженні психічних явищ в рамках системного підходу: склад, структура та функції самоконтролю; види самоконтролю; ієрархія механізмів самоконтролю; формування самоконтролю; він довів, що самоконтроль не тільки пронизує коло психічних процесів, які лежать в основі психічної саморегуляції, але з необхідністю входить у структуру особистості як систему саморегуляції.

Гончаренко С.У. в “Українському педагогічному словнику” визначає самоконтроль як “усвідомлювану регуляцію людиною своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам, тощо” [7].

У довіднику з педагогіки і психології Скрипченко О.В., Лисянської Т.М., Скрипченко Л.О. “самоконтроль” визначається як один з компонентів самосвідомості, здатність людини до самоаналізу і самооцінки особистого “Я”, власних якостей, уміння враховувати їх у конкретних ситуаціях і таким чином контролювати свою діяльність” [14, с. 141].

Шапар В.Б. у “Психологічному тлумачному словнику” розглядає самоконтроль як “усвідомлення і оцінку суб'єктом власних дій, психічних процесів та станів. Поява і розвиток його визначаються вимогами, висунутими суспільством до поведінки людини. Формування довільної саморегуляції припускає можливість людини усвідомлювати і контролювати ситуацію, процес.

Самоконтроль припускає наявність еталона і численні можливості одержання даних про контрольовані дії та стани. Вольова регуляція заснована на самоконтролі як компоненті саморегуляції; але і самоконтроль може бути об'єктом вольової регуляції, наприклад у стресових ситуаціях” [16, с. 445].

Отже, більшість науковців вважають самоконтроль свідомим психічним процесом. Як саморегулювання та керування поведінкою самоконтроль розглядають Бабічев Ф.С., Бурлачук Л.Ф., Гончаренко С.У., Кувшинов Н.І., Линда А.С., Нікіфоров Г.С., Собієва Р.А., Шапар В.Б. та ін. Самоконтролю як компоненту свідомої мотивації віддають перевагу Гончаренко С.У.,

Кувшинов Н.І. Важливе значення суспільним нормам у самоконтролі приділяють Петровський А.В. та Шапар В.Б. Вважають, що самоконтроль – це вміння оцінювати власні дії, знаходити та виправляти помилки (Гавакова Т.І., Єсіпович Б.П., Жаров Л.В., Іванова В.С., Петровський А.В., Марголін І.Н.); самоконтроль – це риса особистості, її властивість (Боришевський М.Й., Сердюк А.К., Собієва Г.А.); самоконтроль отожднюється з волею (Гур'янов Є.В., Романов А.А., Сердюк А.К.). Звернімо увагу на те, що всі ці дослідження присвячені, головним чином, проблемі самоконтролю у трудовій, навчальній діяльності та у спорті. Дослідження самоконтролю емоцій найчастіше проходило в межах аналізу поняття “емоційної стійкості” (Аболін Л.М., Варданян Б.Х., Зільберман П.Б., Ільїн Е.П., Маришук В.Л., Мілерян Є.О., Оя С.М., Писаренко В.М., Платонов К.К., Рейковський Я., Славина Л.С., Чернікова О.О. та інші). Самоконтроль емоційних станів аналізували Деркач Л.М., Нікіфоров Г.С., Пашко Т.А., Рейковський Я.

Звернімо увагу на те, що проблема самоконтролю менш розроблена у виховній діяльності. Це питання повинно було б розроблятися у діяльності піонерської та комсомольської організацій, які в тоталітарній державі були основним носієм виховання молодого покоління. Коли ми звертаємося до аналізу робіт, які стосуються формування самоконтролю та саморегуляції у цих організаціях, то і там не знаходимо ґрунтовного дослідження цієї проблеми через те, що піонерська та комсомольська організації були підпорядковані тоталітарній державі як основний виховний інструмент, що здійснював зовнішній контроль і знецінював внутрішній самоконтроль, у зв'язку з його непотрібністю. Людина – “гвинтик системи” у середовищі тоталітарної держави – не повинна була замислюватися над своєю діяльністю, тому що все підпорядковувалося державному контролю.

Питання формування самоконтролю в учнів стало предметом широкого вивчення в зарубіжній психології, дослідження самоконтролю полягало у поступовому виокремленні саме психологічного контуру проблеми самоконтролю (К.Хорні, Е.Фромм, Г.Саліван, К.Бланкштейн, Б.Джефрей, М.Махоні, Г.Торезен). Наприкінці ХХ століття велася розробка практичних програм виховання самоконтролю (Р.Актон, С.Дюрінг), програм з формування вмінь та навичок самоконтролю в різних видах діяльності дітей та дорослих (К.Накано, С.Фагер, Р.Лонг, Д.Стівенс).

Серед праць зарубіжних науковців, що досліджували поняття “самоконтроль”, на окрему увагу заслуговують роботи представників соціально-когнітивного напрямку Альберта Бандури та Джуліана Роттера. З точки зору соціально-когнітивної теорії люди здатні до

саморегуляції та в деякій мірі можуть контролювати свою поведінку.

Поняття *самоконтролю*, що визначається як емпірично обумовлений засіб стійкого досягнення більш бажаних норм поведінки, у соціально-когнітивній теорії закладено поряд із саморегуляцією. Відомо, що самоконтроль проявляється кожного разу, коли “існуюча в даний час поведінка людини має меншу вірогідність проявлення з точки зору її попередньої поведінки, чим інша можлива реакція” [1]. При самоконтролі реакція, більш бажана (наприклад непаління, помірне харчування), часто супроводжується труднощами у досягненні бажаних результатів, а альтернативні реакції (паління, надмірне харчування) дають приємні, але кінець кінцем негативні результати.

Із соціально-когнітивної точки зору самоконтроль не існує виключно у рамках тільки внутрішніх (наприклад сила волі) або тільки зовнішніх (наприклад підкріплення – у Скіннерівському розумінні) сил. Він проявляється у добре спланованій взаємодії людини та її оточення. Для кращого розуміння цього процесу розглянемо п'ять основних ступенів, що використовуються для покращання самоконтролю.

Уотсон і Тарп [5] визнають, що процес поведінкового самоконтролю складається з п'яти основних кроків. Вони включили в нього визначені форми поведінки, на які треба впливати, збір основних даних, розробку програми для збільшення або зменшення частоти поведінки, що контролюється, виконання, оцінку та завершення програми.

1. Визначення форми поведінки, яку потрібно змінити. Для того, щоб підійти до цієї проблеми ефективно, нам потрібно перевести невизначені вислови про особистісні особливості у чіткі описи специфічних реакцій, що ілюструють ці особливості.
2. Збір основних даних. Збір основної інформації про фактори, що впливають на поведінку, яку ми бажаємо змінити.
3. Розробка програми самоконтролю. Відповідно до тверджень Бандури, зміни частоти повторюваності цієї поведінки можна досягти декількома шляхами. В основному, це самопідкріплення, самопокарання та планування середовища.
 - Самопідкріплення. Бандура вважає: якщо люди бажають змінити свою поведінку, то вони повинні постійно заохочувати себе на “бажані вчинки”, додержуючись чіткого алгоритму. По-перше, зважаючи на те, що поведінка контролюється своїми наслідками, вона зобов'язує людину організувати ці наслідки раніше, щоб впливати на

- поведінку бажаним чином. По-друге, якщо в програмі самоконтролю визначеною стратегією є самопідкріплення, то необхідно вибрати підкріплюючий стимул, реально доступний для людини.
- Самопокарання. Для того, щоб зменшити повторюваність небажаної поведінки, можна також вибрати стратегію самопокарання. Однак суттєвий недолік покарання в тому, що багато людей вважають за складне постійно карати себе, якщо їм не вдається досягти бажаної поведінки. Щоб упоратися з цим, Уотсон і Тарп рекомендують пам'ятати два принципи. По-перше, якщо проблемою є навички навчання (паління, надмірне харчування, пияцтво, сором'язливість або ще щось) то краще використовувати покарання разом з позитивним самопідкріпленням. По-друге, краще використовувати відносно м'яке покарання.
 - Планування середовища. Для того, щоб небажані реакції зустрічалися рідше, треба змінити середовище навколо себе так, щоб змінилися або стимули, які передують реакціям, або наслідки цих реакцій. Щоб уникнути спокуси, людина може, по-перше, уникати спокусливих ситуацій, або, по-друге, покарати себе за те, що підкорилась їм.
4. Виконання та оцінка програми самоконтролю. Уотсон і Тарп попереджають, що для успіху програми необхідна постійна уважність, щоб не повертатися знов до старих саморуйнівних форм поведінки. Чудовим засобом самоконтролю є договір з самим собою – письмова угода з обіцяною дотримуватися бажаної поведінки і використання відповідних форм заохочення та покарання. Умови такого договору повинні бути чіткими, послідовними, позитивними та чесними. Необхідно також періодично переглядати умови договору, щоб переконатися, в їх актуальності: деякі люди спочатку ставлять нереалістично високі вимоги, що часто призводить до зайвих ускладнень та ігнорування програми самоконтролю. Щоб зробити програму максимально ефективною в ній повинна брати участь хоча б ще одна людина. Відомо, що це зобов'язує людей більш серйозно ставитися до програми. Повинні бути детально визначені в договорі у термінах заохочення та покарання також і наслідки. Заохочення та покарання повинні бути швидкими, систематичними та не залишатися просто усними обіцянками або висловлюванням намірів.
5. Уотсон і Тарп звертають увагу на деякі найбільш загальні помилки у виконанні програми самоконтролю. Це ситуації, коли людина: а) намагається виконати забагато, дуже швидкими темпами, встановлюючи нереальні цілі; б) дозволяє довгу відстрочку заохоченню відповідної поведінки; в) встановлює неефективні заохочення. Відповідно ці програми будуть недостатньо ефективними.
- б. Завершення програми самоконтролю. Останній крок у розробці програми самоконтролю – уточнення умов, за яких вона вважається виконаною. Іншими словами, людина повинна чітко визначити кінцеві цілі. Корисно завершувати програму самоконтролю, поступово знижуючи частоту заохочень за бажану поведінку. Вдало виконана програма може просто зникнути сама по собі або з мінімальними свідомими зусиллями з боку людини. Інколи людина може сама визначитися, коли і як завершити її. В результаті метою завжди є формування нових, кращих, форм поведінки, що зберігаються назавжди. Звичайно, людині треба завжди бути готовою до відновлення стратегії самоконтролю, якщо знову з'являться не адаптивні реакції.
- Теорія Альберта Бандури пропонує багаті можливості для науково обумовленого самоконтролю – можливості, які тільки тепер почали розуміти.
- Розглянемо соціально-навчаючу теорію особистості Джуліана Роттера.
- Більша частина досліджень, що були проведені відповідно до теорії Роттера, зосереджувалися на особистісній змінній – локусі контролю [3, 4]. Являючи собою центр теорії соціального навчання, локус контролю є узагальненням того, якою мірою люди контролюють своє життя. Локус контролю умовно можна поділити на екстернальний та інтернальний. Люди з екстернальним локусом контролю вважають, що їх успіхи та невдачі регулюються зовнішніми факторами, такими, як доля, удача, щасливий випадок, впливові люди та непередбачені сили. “Екстернали” вірять у те, що вони заручники долі. Навпаки, люди з інтернальним локусом контролю вірять у те, що удачі та невдачі обумовлюються їх власними діями та здатностями (внутрішні чи особистісні фактори). Тому “інтернали” відчувають, що вони у більшій мірі впливають на підкріплення, чим люди з екстернальною орієнтацією локусу контролю.
- Роттер [2] показує, що екстернали та інтернали не є “типами”, оскільки кожен з них має характеристики не тільки своєї категорії, а й (в більшій мірі) іншої. Поняття локусу контролю слід розглядати як нерозривність явищ, що мають на одному боці виражену “екстернальність”, на іншому – “інтернальність”. Переконавання ж людей знаходяться на всіх точках

між ними, переважно – в центрі. Інакше кажучи, є люди занадто екстернальні та інтернальні, але більшість знаходиться між двома екстремумами.

Теорія Роттера доповнює теорію Бандури, підкреслюючи взаємовплив людини та її оточення. Обидва теоретики впевнені, що люди активно реагують на зовнішнє підкріплення, що суперечить теорії Скінера.

ВИСНОВОК

З відомих нам визначень ми встановили, що самоконтроль є компонентом діяльності та має статус дії. Особливістю самоконтролю є те, що він не має власного об'єкта дії та продукту. Самоконтроль спрямований на основну дію суб'єкта та сприяє його вдосконаленню. Така особливість самоконтролю формулює його функцію керування процесом діяльності. У результаті самоконтролю досягається важлива якість діяльності – “правильність”. Самоконтроль не може існувати без того, що контролюється, перевіряється. При самоконтролі також необхідна наявність еталона, зразка того, що повинно бути після певної діяльності. Як влучно зазначив Нікіфоров Г.С.: “Питання про ступінь збігу еталонної частини тієї, що контролюється, вирішується завдяки операції зіставлення. ... Її результатом може бути як збіг, який свідчить про те, що частина, яка контролюється, дорівнює еталону; також частини, що контролюються, та еталонна можуть не співпадати, тоді на виході

самоконтролю буде мати місце розбіжність у їх показниках. Самі по собі еталонна і та, що контролюється, складові, процес перевірки та оцінки ступеня їх збігу формують інформаційний зміст механізму самоконтролю” [11; с. 22-23]. Це свідчить про те, що із сформованості навичок самоконтролю можна зробити умовивід про “правильність” виконання основної діяльності.

Проаналізувавши відомі нам визначення поняття, ми схильні до визначення *самоконтролю* як свідомого психічного процесу, що прив'язаний до результатів діяльності. Тому нам більш близьке визначення самоконтролю Гончаренка С.У., тим більше, що це визначення відображає специфіку саме в педагогічній діяльності та його можна буде перевірити експериментально.

Питанню самоконтролю підлітків у позашкільній роботі досі не надавалося достатньої уваги. Звертаючи увагу на те, що процес виховання повинен проходити постійно, ми вважаємо за потрібне дослідити процес формування самоконтролю старших підлітків у позашкільній діяльності, а саме – у позаформальних молодіжних об'єднаннях на прикладі скаутських (МОДГО “Миколаївська спілка скаутів”), тому що саме в підлітковому віці особистість стає більш вразливою, хоча і намагається бути “повністю незалежною”, не сприймаючи все, що кажуть дорослі та “відсталі предки”.

Література

1. Mahoney M., Thoresen C. (1974). Self-control: Power to the person. Monterey, CA: Brooks/ Cole., 22.
2. Rotter J.B. (1982). The development and applications of social learning theory: Selected papers. New York: Praeger.
3. Rotter J.B. Generalised expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs, 80 (entire No. 609).
4. Rotter J.B. Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43, 56-67.
5. Watson D.L., Tharp R.G. (1989). Self-modification for personal adjustment. Pacific Grove: CA/Cole.
6. БСЭ, Т. 13. Конда – Кун. 1973. 608 стр., илл.; 25 л. илл. и карт. 629000 экз.
7. Український педагогічний словник / [Гончаренко С.У.] – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Кувшинов Н.И. Влияние повторных упражнений на самоконтроль учащихся в производственном обучении // Вопросы психологии. – 1961. – №2.
9. Кувшинов Н.И. К вопросу о самоконтроле учащихся на начальном этапе производственного обучения // Изв. АПН РСФСР, 1958. – Вып. 91.
10. Лында А.С. Дидактические основы формирования самоконтроля в процессе самостоятельной учебной работы учащихся. – М.: Высшая школа, 1979.
11. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека / Никифоров Г.С. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989. – 192 с.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 57 000 слов. – Изд. 11-е, стереотип. / Под ред. д-ра филол. наук проф. Н.Ю.Шведовой. М.: “Русский язык”, 1975. – 846 с.
13. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., исп. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
14. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки та психології: Навч. посіб. для викл., асп. та студ. пед. навч. закл. / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К.: Видавництво Національного педагогічного ун-ту. — 216 с.
15. Собиева Г.А. Формирование навыков самоконтроля у учащихся начальных классов на уроках русского языка // Вопросы психологии. – 1964. – №2.
16. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.